

KONVERZE KE KATOLICTVÍ MEZI PŘÍBUZNÝMI VILÉMA SLAVATY Z CHLUMU A KOŠUMBERKA

Josef Hrdlička

Náboženské konverze jsou v českém prostředí spojovány zejména s pobělohorským obdobím, kdy cílený a dlouhodobý tlak světských i duchovních autorit na změnu vyznání většinového nekatolického obyvatelstva představoval nedílnou součást procesu usilujícího o konfesní homogenizaci obyvatel země. Oprávněná pozornost soustředěná na postupy a metody nositelů pobělohorského protireformačního úsilí¹ by neměla odvádět pozornost od osudů jednotlivých urozených i neurozených osob, které byly tomuto působení vystaveny. Sociální, mocenské, kulturní, hospodářské a další kontexty, v nichž se tyto osoby při změně svého vyznání pohybovaly, umožňuje odhalit výzkum jednotlivých pramenně dobře doložených případů.²

Naznačenou cestou se usiluje vydat tento příspěvek věnující pozornost poměrům v rodě Slavatů z Chlumu a Košumberka. Jeho nejvýznamnějším představitelem byl Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka (1572–1652), který současně patří k nejznámějším předbělohorským urozeným konvertitům.³ Je to dáno především dochovanou korespondencí s otcem Adamem Slavatou († 1616), v níž Vilém krátce před přestupem na katolickou víru, jenž se odehrál na konci srpna 1597, obhajoval své rozhodnutí a odvracel otcovy argumen-

¹ MIKULEC, Jiří: *Metody a techniky pobělohorské rekatolizace v Čechách – jedna z možností výzkumu náboženských dějin*. In: ELBEL, Martin (ed.): *Limity a možnosti historického poznání*. Olomouc – Pardubice 2008, s. 115–123.

² K možnostem výzkumu konverzí v raném novověku např. SIEBENHÜNER, Kim: *Glaubenswechsel in der Frühen Neuzeit. Chancen und Tendenzen einer historischen Konversionsforschung*. Zeitschrift für historische Forschung, 34, 2007, s. 243–272; DEVENTER, Jörg: *Konversionen zwischen den christlichen Konfessionen im frühneuzeitlichen Europa*. In: KURZ, Marlene – WINKELBAUER, Thomas (edd.): *Glaubenswechsel*. Wien 2007 (= Wiener Zeitschrift zur Geschichte der Neuzeit 7, 2007), s. 8–24.

³ WINKELBAUER, Thomas: *Konfese a konverze. Šlechtické proměny vyznání v českých a rakouských zemích od sklonku 16. do poloviny 17. století*. Český časopis historický, 98, 2000, s. 476–539, zde s. 513–523; MAŤA, Petr: *Von der Selbstapologie zur Apologie der Gegenreformation: Konversion und Glaubensvorstellungen des Oberstkanzlers Wilhelm Slawata (1572–1652)*. In: LOTZ-HEUMAN, Ute – MISSFELDER, Jan-Fridrich – POHLIG, Mathias (edd.): *Konversion und Konfession in der Frühen Neuzeit*. Gütersloh 2006, s. 287–322; HRDLIČKA, Josef: *Víra a moc. Politika, komunikace a protireformace v předmoderním městě (Jindřichův Hradec 1590–1630)* (dále jen *Víra*). České Budějovice 2013, s. 203–212.

ty.⁴ Jelikož také Vilém se obdobně jako jiní konvertité posléze stal aktivním bojovníkem proti svým bývalým souvěrcům, bude studie věnovat pozornost jeho snahám o obrácení některých svých blízkých pokrevních příbuzných ke katolické víře, které se odehrály ve druhé čtvrtině 17. století.

Před propuknutím stavovského povstání nebyl Vilém jediným katolíkem v rozvětveném rodě, jehož členové náleželi ke čtyřem liniím pocházejícím od stejného počtu synů Diviše Slavy († 1575), tedy připomenutého Adama, dále Albrechta († 1600), Jindřicha a Zachariáše († 1599). Kromě Viléma a jeho bratra Jáchyma, o jehož předpokládané konverzi ale zatím není nic známo, se většina Slavatů tehdy hlásila k jednotě bratrské, k níž se veřejně přihlásil právě zmíněný Vilémův děd Diviš. Došlo k tomu zřejmě až na sklonku života, přestože k jejímu učení měl velmi blízko již před polovinou 16. věku.⁵ Bělohorské porážky stavovské revolty, v jejímž důsledku došlo k radikální proměně náboženských poměrů v Království českém, se přitom dožili všichni tři Vilémovi bratři a dále asi pět jeho bratranců včetně jejich potomků.⁶ Z těchto mužských členů početného rodu bude věnována pozornost třem: Vilémovu bratru Michalovi a dvěma bratrancům, Janu Albrechtovi a Kryštofu Šťastnému.⁷

Vilémův bratr Michal Slavata, zvaný též Michal starší, získal sňatkem s Annou Šlikovou, poprvé provdanou Bibrštejnovou († 1625), středočeské panství Nový Stránov.⁸ V letech 1610 a 1611 je doložen jako člen českobratrského sboru v nedaleké Mladé Boleslavi.⁹ Při pobělohorských konfiskacích byl odsouzen k zabavení veškerého majetku. Po příslibu konvertovat a na přímmluvu vlivného bratra Viléma Slavy mohl zůstat v zemi a v červnu 1625 mu král

⁴ JIREČEK, Josef: *Přestoupení Viléma Slavy k církvi katolické*. Časopis katolického duchovenstva, 3, 1862, s. 401–435; TEPLÝ, František: *Proč se stal Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka z českého bratra katolíkem*. Sborník Historického kroužku, 13, 1912, s. 205–221; 14, 1913, s. 25–41, 171–181.

⁵ Ke vztahu Slavatů k jednotě naposledy JUST, Jiří – RŮČKOVÁ, Markéta (edd.): *Bratrská šlechta v Čechách a na Moravě a formování konfesní identity v raném novověku*. Praha 2020 (= Archiv Matouše Konečného, svazek 3), s. 41–44.

⁶ Základní přehled o dějinách rodu podal RYBIČKA, Antonín: *Hrad Košumberk*. Památky archaeologické a místopisné, 4, 1860, s. 49–57; SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království Českého* (dále jen *Hrady*). I. díl. Praha 1995³, s. 94–109.

⁷ Srov. stručně BÍLEK, Tomáš V: *Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské* (dále jen *Reformace katolická*). Praha 1892, s. 201.

⁸ SEDLÁČEK, A.: *Hrady*, X. díl. Praha 1997³, s. 359–360.

⁹ JUST, Jiří (ed.): *„Hned jsem k Vám dnes naschválí posílka svého vypravil“*. Kněžská korespondence Jednoty bratrské z českých diecézí z let 1610–1618. Praha 2011 (= Archiv Matouše Konečného, svazek 1), s. 299.

Ferdinand II. dovolil disponovat majetkem.¹⁰ Michal ale s konverzí otálel a nakonec se rozhodl odejít do exilu. Okolnosti emigrace, kdy přesně k ní došlo ani to, jako roli v tom hrál patent Ferdinanda II. z 31. července 1627,¹¹ ale nejsou známé. Jen dva týdny před jeho vydáním, v polovině července 1627, Michal postoupil Stránov bratru Jáchymu Slavatovi, který mu za to byl povinen odvádět peněžité a naturální deputát.¹² K prodeji sídla a panství Jáchymovi ale došlo až v říjnu 1628.¹³ Stalo se tak poté, co Ferdinand II. v září téhož roku povolil Michalovi, pobývajícimu tehdy v saské Pirně, vrátit se do země a ve stanovené lhůtě vyřídit své záležitosti.¹⁴ V srpnu 1629 a následně i roku 1630 je Michal doložený v hornolužické Žitavě.¹⁵ V listopadu 1631 se spolu s vojáky saského vévody Jana Jiřího I. vrátil do země. Jeho návratu hodlal okamžitě využít Vilém Slavata. Hned na konci listopadu mu nabízel ubytování ve svém pražském paláci, aby ho pomohl chránit před plundrováním.¹⁶ Po Michalově odjezdu na Mělník, jehož zástavním majitelem byl v té době český nejvyšší kancléř,¹⁷ ho zase žádal, aby bránil panství před cizími vojáky.¹⁸

Po smrti Jáchyma Slavaty probíhala mezi srpnem a říjnem 1631, tedy krátce před saským vpádem, jednání o prodeji stránovského panství a rozdělení podílů mezi tři zbývající bratry.¹⁹ Vilém se domníval, že v souvislosti s tím by Michal mohl získat časově omezené povolení k příjezdu do Prahy, aby mohl

¹⁰ Národní archiv (dále NA), Desky zemské, Desky zemské větší 293, fol. F26r–F 27r. Dále srov. tamtéž, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

¹¹ MIKULEC, Jiří: 31.7.1627. *Rekatolizace šlechty v Čechách. Či je země, toho je i náboženství* (dále jen 31.7.1627. *Rekatolizace*). Praha 2005.

¹² NA, Desky zemské, Desky zemské větší 294, fol. L8r–L10r. Dále BÍLEK, Tomáš V.: *Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618*. (dále jen *Dějiny konfiskací*). I. díl. Praha 1882, s. 520–521; SEDLÁČEK, A.: *Hrady*, X. díl, s. 360.

¹³ NA, Desky zemské, Desky zemské větší 297, fol. J5v–J7v.

¹⁴ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

¹⁵ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474. Dále PESCHECK, Christian Adolph: *Die Böhmischen Exulanten in Sachsen*. Leipzig 1857, s. 71.

¹⁶ Státní oblastní archiv (dále SOA) Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, Rodinný archiv (dále jen RA) Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 82.

¹⁷ KOPIČKA, Petr: *Správa velkostatku Mělník v 16. až 20. století (Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy)*. Porta Bohemica, 2, 2003, s. 24–78, zde s. 31–32.

¹⁸ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 82, 85.

¹⁹ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 63, 72, 106, 112, 129, 130–132, 133–134, 135–136. Další písemnosti k osudům panství až do jeho prodeje na počátku čtyřicátých let 17. století se nacházejí v NA, Stará manipulace, inv. č. 3205, sign. S 87/11, kart. 2202; sign. S 87/32, kart. 2203. Testament Jáchyma Slavaty z 21. 7. 1631 editoval Pavel KRÁL (ed.): *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550–1650*. České Budějovice 2002, s. 470–475.

vznést své majetkové nároky vyplývající z Jáchymova testamentu. Bratrova pobytu přitom hodlal Vilém využít k nátlaku na jeho konverzi.²⁰ Protože jako nejvyšší kancléř Království českého žil prakticky trvale za hranicemi země, požádal sekretáře české kanceláře Pavla Michnu z Vacínova († 1632) i čerstvě nobilitovaného právníka Jana Jezberovského z Olivé hory, aby o tom s Michalem po jeho příjezdu promluvili. Spolu s jejich argumenty měl na Slavatu působit i nejmenovaný „*příjemný teolog*“. Jediný konkrétní důvod, který jim Vilém doporučil při přesvědčování svého bratra použít, představovalo jeho srovnání se ve víře „*s jinejmi námi dobrými Čechy*“, kteří následovali víru zeměpána jako své vrchnosti. Kromě „*duši i tělu*“ měla konverze prospět také Michalově finanční situaci. V takovém případě se totiž Vilém zavázal, že na něj převede svůj podíl ze stránovského statku ve výši 7000 kop míšeňských grošů.²¹ Zmíněný argument evidentně souvisel se zprávami, které od Michala dostával, podle nichž měl trpět nedostatkem finančních prostředků.²² Přestože Michal skutečně do Čech přijel, s napětím očekávané zprávy o jeho konverzi se český nejvyšší kancléř nedočkal.²³

Michal Slavata se do království vracel také v dalších letech, kdy střídal delší pobyty v exilu s dobou, kdy žil v Čechách. Prokazatelně se v zemi nacházel na sklonku léta 1632, neboť v září mu Ferdinand II. prodloužil předchozí pobyt, jehož délka není známá, o čtyři týdny, během nichž si měl vyřídit své záležitosti.²⁴ Zřejmě to nestačilo, proto mu zeměpán na konci října 1632 umožnil pobývat v království ještě další čtyři týdny.²⁵ V lednu 1633 panovník vydal souhlas, který Michalovi umožnil dlít v zemi dalších šest týdnů, v jejichž průběhu se měl chovat pokojně a dát se vyučovat katolické víře.²⁶ Zmíněná podmínka, která měla Michala Slavatu navést na cestu k budoucí konverzi, zazněla v lednu 1633 od panovníka poprvé, neboť předchozí zeměpánské souhlasy s jeho časově omezenými pobyty v království ji neobsahovaly. O tom, že by v té době probíhala komunikace mezi Michalem a Vilémem, ale prameny mlčí. Není tak možné odpovědět ani na otázku, zda a případně jakými argumenty se Vilém snažil působit na změnu vyznání svého bratra.

²⁰ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 132.

²¹ Koncepty Slavatových dopisů Michnovi i Jezberovskému ze srpna 1631 se nacházejí tamtéž, p. 130–132, 135–136.

²² SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 106, 112.

²³ Srov. koncept Slavatova dopisu Pavlu Michnovi z 23. srpna 1631; tamtéž, s. 133–134.

²⁴ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

²⁵ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

²⁶ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

Příležitost k tomu se českému nejvyššímu kancléři naskytla až o dva roky později. Na konci května 1635 přijel Michal Slavata ze Žitavy do Mladé Boleslavi. Protože nedisponoval panovníkovým souhlasem k pobytu v zemi, obrátil se ihned na svého vlivného bratra s žádostí, aby mu pomohl jeho pobyt legalizovat. Z Vilémovy odpovědi je zřejmé, že stárnoucí Michal, který se zřejmě nedokázal sžít s exilem, toužil strávit závěr života ve své vlasti. Nejvyšší kancléř se rozhodl mu vyhovět. Neobrátil se ale na Ferdinanda II., jak se mu snažil radit Michal Slavata, ale na svého přítele a nejvyššího hofmistra Království českého Jaroslava Bořitu z Martinic (1582–1649). Současně požádal jeho syna Jiřího Adama Bořitu z Martinic (1602–1651), kterého Ferdinand III., jemuž Ferdinand II. svěřil správu království, jmenoval českým kancléřem, aby Michalovu žádost přednesl svému pánovi. Vilém zároveň instruoval svého bratra, aby se také on prostřednictvím Jiřího Adama Bořity obrátil na Ferdinanda III. Pochyboval ale, že Michalova žádost bude úspěšná, neboť jediným nekatolickým šlechticem, kterému bylo umožněno zůstat v zemi a na něhož si Vilém Slavata ve své odpovědi vzpomněl, byl Karel starší ze Žerotína (1564–1636).²⁷ Podle Slavaty ale Ferdinand II. odmítal vnímat Žerotínovu kauzu jako precedens pro jiné pány.²⁸

Michalovy šance na udělení souhlasu s pobytem v zemi mohla podle Viléma zvýšit konverze, k níž ho znovu vyzval. Spolu se srovnáním ve víře se zeměpánem i všemi obyvateli argumentoval rovněž boží vůlí, která ve válečných letech prokazatelně stála na straně habsburského domu a jejíž zásluhou byly Čechy znovu katolické, jako tomu bylo za vlády „pravého otce vlasti naší milé“ Karla IV.²⁹ Protože si Vilém Slavata uvědomoval, že k poznání katolické víry je zapotřebí čas, požádal bratra, aby veřejně deklaroval odhodlání dát se vyučovat katolické věrouce. V takovém případě mu nabídl své přímluvy, stejně jako mu garantoval, že bude moci zůstat v zemi, ovšem jen do lhůty stanove-

²⁷ KNOZ, Tomáš: *Karel starší ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha 2008, 274–275.

²⁸ O návratu Michala Slavaty do země informoval nadřízené instituce již 25. května 1631 boleslavský krajský hejtman Zdeněk Adam Mladota ze Solopysk; NA, Stará manipulace, inv. č. 3205, sign. S 87/75, kart. 2204. Koncept dopisu Viléma Slavaty adresovaný bratrovi 8. srpna 1635 se nachází v SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 232–234.

²⁹ V této souvislosti srov. historickou argumentaci použitou Ferdinandem II. v patentu z července 1627, jehož cílem bylo obrácení české šlechty na katolickou víru, v němž byla vláda Karla IV. představena jako nejčistší katolická éra českých dějin. MIKULEC, J.: 31. 7. 1627. *Rekatolizace*, s. 13–18, přitom předpokládá, že taková argumentace patentu vznikla pod vlivem Viléma Slavaty, který se vládě Karla IV. později věnoval také ve svém *Historickém spisování*. Srov. OPOČENSKÝ, Hanuš (ed.): *Vilém Slavata z Chlumu a Košumberka, Přehled náboženských dějin českých*. Praha s. d. [1912], s. 1–5.

né Ferdinandem III. nebo reformačními komisaři.³⁰ Michal Slavata tak zřejmě učinil, neboť Ferdinandův souhlas vydaný 21. září 1635 mu umožnil dlít v zemi do konce roku, ovšem s podmínkou, že se dá vyučovat katolické víře a konvertuje ke katolictví, na což měli dohlížet hejtmané Boleslavského kraje.³¹

Ani více než půlroční pobyt v již převážně katolickém městě,³² přísliby dané bratru Vilémovi i králi Ferdinandovi III. stejně jako dohled krajských hejtmanů nedokázaly přimět Michala Slavatu ke konverzi. Přestože nesplnil podmínku pro setrvání v království, které ale nehodlal opustit, obrátil se začátkem prosince 1635 znovu na krále a požádal ho o udělení dalšího termínu, ideálně do svatého Jiří následujícího roku, aby měl čas si vše dobře rozmyslet („abych všechno s dobrým soudem a rozmyslem činiti mohl“). Argumentoval tím, že celý život vyznával jednu víru, proto je pro něj obtížné změnit vyznání („nejsouce já z mladosti své jinému náboženství vyučován, než tomu, v kterém ještě trvám, jiného náboženství se vyučovati a k němu přistoupiti velice těžce mně přichází“).³³ Ještě v prosinci Ferdinand III. po přímlově nejmenovaných osob, mezi nimiž bezpochyby nechyběl ani český nejvyšší kancléř, Michalově žádosti vyhověl, navrhovaný termín ale zkrátil přesně o měsíc. Do Velikonoc, které roku 1636 připadly na 23. března, měl konvertovat, jinak mu opětovně hrozilo vystěhování ze země. Podmínkou prodloužení možnosti pobývat v zemi bylo, aby ho vyučovali katoličtí duchovní a sám se choval tak, aby nikomu nedal zlý příklad.³⁴

Zřejmě až prosincový panovníkův apel přiměl Michala Slavatu k tomu, aby se vážně zabýval myšlenkami na změnu konfese. Zatímco z léta ani podzimu 1635 nejsou dochovány žádné zprávy o tom, že by se snažil blíže poznat katolickou věrouku, na začátku ledna 1636 psal Vilémovi, že je v písemném kontaktu s kvardiánem kapucínského kláštera v Praze na Hradčanech Samuelem Greifenfelsem z Pilsenburku.³⁵ Představený nejstaršího řádového domu v Čechách měl s vyvracením argumentů věroučných oponentů bohaté zkušenosti, a to i jako překladatel několika nábožensko-polemických děl,

³⁰ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 232–234.

³¹ NA, Stará manipulace, inv. č. 3205, sign. S 87/75, kart. 2204; inv. č. 667, C 215/S 20, kart. 474.

³² K průběhu rekatolizace v Mladé Boleslavi BÍLEK, T. V.: *Reformace katolická*, s. 56–57, 137; VESELSKÝ, Petr Miloslav: *Persekuce Hory Kutné po bitvě bělohorské*. Kutná Hora 2011; BAREŠ, František: *Paměti města Ml. Boleslavě* (dále jen *Paměti*). II. díl. Mladá Boleslav 1920, s. 8–35, 54–55, 62–65.

³³ NA, Stará manipulace, inv. č. 3009, sign. R 109/10, kart. 1980, fol. 74.

³⁴ Tamtéž, fol. 75–76.

³⁵ V této funkci ho uvádí MATĚJKA, Pacifik M.: *Seznamy představených kapucínských klášterů podřízených provincialátu v Praze (1599–2005)*. *Paginae historiae*, 13, 2005, s. 140–269, zde s. 146.

z nichž tři, jejichž autorem byl italský kapucín Alexius Segála (1558–1628), vyšly ve druhé polovině dvacátých let 16. století.³⁶ Greifenfels odeslal Michalu Slavatovi seznam důvodů („některé artikule“ či „dostatečné poznamenání“), které ho měly přimět k odstoupení od českobratrského vyznání a přistoupení ke katolické víře. Nadšený Vilém v odpovědi z 20. února vyjádřil potěšení, že na bratra začíná působit Duch svatý, a zdůraznil, že pouze katolická víra je svatá, starobylá, všeobecná a jednomyslná, jediná je zárukou spásy duše a rovněž jako jediná se může pochlubit apoštolskou poslušností od Krista až po současného papeže. V protikladu k tomu neopomněl pohanit bratrovo českobratrské vyznání, které bylo zcestné a jeho vyznavači byli nevzděláni a prostí („lidé sprostní, neučení a na věším díle řemeslníci, tdkadlci, ševci, krejčí, kožešníci, impressores, knihaři a jiní“).³⁷

Ani o Velikonocích 1636 ale Michal Slavata stále nebyl katolíkem. Jen den před velikonoční nedělí obdržel od panovníka další resoluci, která mu prodlužovala pobyt v zemi do svatého Jana, tedy o další tři měsíce.³⁸ Právě v této době zřejmě zesílila komunikaci mezi ním a Vilémem, jak dokládají dochované zprávy z přelomu dubna a května uvedeného roku.

Na konci dubna 1636 adresoval Michal, pobývajícím nadále v Mladé Boleslavi, svému bratrovu dopis, v němž předestřel pochybnosti, které mu bránily konvertovat. Přestože pramen se nedochoval, jeho obsah je možné rekonstruovat z obsáhlé Vilémovy odpovědi.³⁹ Český nejvyšší kancléř v ní polemizoval o čtyřech tématech, přičemž Michalův dopis pravděpodobně zmiňoval jen první tři.

Obsahem prvního bodu byla podstata večere Páně, o níž oba bratři měli písemně diskutovat už někdy v předchozích měsících. Podle interpretace českého nejvyššího kancléře se aktuální názory Michala Slavaty na toto téma („že tu zůstává chléb a víno“), jež obsahoval jeho dubnový list, rozcházel s učením jednoty bratrské, v němž byl vychováván, i reformovaných a odpovídaly představám luteránů. Na to s jemnou dávkou ironie navázal tím, že pokud se již jeho bratr rozhodl změnit své vyznání, měl raději přestoupit ke katolické víře. Katolíci totiž svou vírou v to, že při svátosti přijímají „pravé tělo a pravou krev Krista Pána“, následují učení Krista i svatých, z nichž Vilém Slavata citoval

³⁶ Týž: *Literárně činní členové a příznivci kapucínského řádu v Čechách*. *Paginae historiae*, 18, 2010, s. 217–264, zejména s. 228.

³⁷ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 105, kniha č. 22, p. 476–477.

³⁸ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474. Také BÍLEK, T. V.: *Dějiny konfiskací*, s. 521.

³⁹ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 278–282. Vycházel z ní HÁLEK, Vlastimil: *Obrácení se Michala Slavaty ke katolické víře*. *Časopis katolického duchovenstva*, 33, 1892, s. 290–298.

výroky svatého Ambrosia a svatého Cyrila. V souvislosti s tím se ohradil proti Michalovým slovům, že takovou interpretaci neslyšel od žádného katolického kněze. Doporučil mu proto, aby se na podstatu večere Páně zeptal staroboleslavského děkana Jiřího Bílka z Bilenberku († 1657).⁴⁰ Vilém Slavata dále tvrdil, že Písmo svaté neobsahuje tvrzení, podle něhož by bylo možné večeri Páně vysluhovat pod obojí způsobou, neboť Kristus při poslední večeři podával pouze pod jednou („*Kristus Pán tehďáz touž velebnou svátost pod způsobou chleba a tak pod jednou jim [apoštolům] podával*“). Na to navázal potvrzením římskokatolického pojetí mše svaté jako opakování Kristovy oběti, kterou mohou sloužit pouze řádně vysvěcení kněží u oltářů, jak tomu bylo v Čechách ve všech nejstarších křesťanských svatyních. Každá jiná interpretace svátosti byla podle Viléma Slavaty nová, nestálá a rozšířená pouze v některých místech.

Druhou překážku konverze ke katolické víře měla pro Michala Slavatu představovat latinská slova Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum pronášená katolíky po zpovědi a absoliaci před přijetím svátosti oltářní, jež ho údajně urážela. Český nejvyšší kancléř na to reagoval vysvětlením rozdílů v liturgické praxi mezi neřádnými duchovními, jimiž se dosud spravoval jeho bratr, a katolíky, kteří věří v transsubstanciaci, při níž po konsekraci od řádného kněze se chléb a víno mění v pravé tělo a pravou krev Krista Pána. Stejně jako v předchozím bodě přitom zdůraznil, že ve svátosti oltářní přijímané pod jednou způsobou je obsaženo tělo i krev Páně. Navíc část modlitby pronášená při eucharistii a obsahující vyznání vlastní nehodnosti při přijímání těla a krve Kristovy („tak slavného hosta k sobě přijímajíc“), která údajně urážela Michala Slavatu, měla, jak Slavata neopomněl připomenout, biblický původ ve slovech římského setníka, který požádal Krista o uzdravení svého sluhu.⁴¹

Třetí pochybnost Michala Slavaty se týkala rozdílů mezi učením současné katolické církve a svatých apoštolů, neboť svatý Petr se údajně nikdy neprohlásil hlavou církve. Vilém na to reagoval sdělením, že svatý Petr sice takto veřejně nevystupoval, ale přesto spravoval a řídil církev z pověření Krista,⁴² stejně jako potvrzením nepřetržité apoštolské posloupnosti od svatého Petra až k současnému papeži Urbanu VIII. Své tvrzení opět opřel o výrok autority, kterou tentokrát byl svatý Augustin.

V posledním čtvrtém bodě své odpovědi Vilém Slavata reagoval na nedávnou rozmluvu svého bratra se Zdeňkem Lvem Libštejnským z Kolovrat

⁴⁰ KADLEC, Jaroslav: *Jiří Bílek z Bilenberka*. Časopis Společnosti přátel starožitností, 60, 1952, s. 34–51 (k jeho působení ve Staré Boleslavi s. 42–44).

⁴¹ Srov. Mt 8/8. Celý příběh Mt 8/5–13; Lk 7/1–10.

⁴² Slavatův list odkazuje na Mt 16/18.

(† 1640), která se měla odehrát v Praze a při níž Michal měl svou neochotu konvertovat ospravedlňovat setrváním ve víře předků. Český nejvyšší kancléř na to reagoval třemi argumenty. V prvním zaútočil na údajnou starobylost bratrského učení ve slavatovském rodě. Podle něho byl prvním příslušníkem rodu, který opustil svatou katolickou církev a přidal se k „zcestnému náboženství jednoty bratrské“, jejich děd Diviš Slavata. Při jeho pohřbu měl jeho syn a otec obou aktérů sledované kontroverze Adam Slavata ale bratrské duchovní vyhnat.⁴³ Na tvrzení o krátkém trvání tradice, na niž se Michal Slavata odvolával, i o nestálosti Slavatů v bratrském učení Vilém navázal druhým argumentem, který měl podpořit existenci katolictví ve slavatovském rodě. Důkazem měla být Divišova manželka Alžběta Slavatová z Hradce († 1585), která se i v manželství „několik let“ držela katolické víry, v níž byla vychována. Její věrnost katolictví se měla projevit v mládí jejího syna a Vilémova otce Adama Slavaty, který do svých pěti let nemluvil. Zdravotní indispozice zázračně pominula, když jeho matka uskutečnila pouť do mariánského kostela na rychmburském panství.⁴⁴ Divišova konverze k jednotě podle Viléma Slavaty navíc zapříčinila majetkový úpadek rodu, který nastal v důsledku jeho angažmá v prvním protihabsburském odboji.⁴⁵ V důsledku toho mu byl konfiskován majetek, což vedlo k radikálnímu poklesu dědičských podílů jeho potomků („pan otec náš nám synům svejm ani za peníz dědictví po sobě nezanechal“). Tradiční příslušnost rodu ke katolické víře měly rovněž dokládat sakrální stavby na slavatovských panstvích. V závěru pak Vilém neopomněl zmínit, že do jara 1636 se katolíky stali již tři ze čtyř synů Adama Slavaty, tedy všichni vyjma právě Michala.⁴⁶

Písemná komunikace mezi Vilémem a Michalem Slavatou nezůstala utajena okruhu přátel českého nejvyššího kancléře, který kopie dopisů, jež si vyměňoval se svým bratrem, odesílal Zdeňku Lvu Libštejnskému z Kolovrat

⁴³ Vilém Slavata takto interpretoval skutečnost, že Adam Slavata byl v březnu 1616 pohřben do chrámu sv. Barbory v Kutné Hoře a pohřební kázání při jeho pohřbu pronesl tamní děkan Václav Štefan. ŠTEFAN, Václav: *Kázání při pohřbu urozeného pána, pana Adama Slavaty*. Praha [1616]. Dochovaný výtisk eviduje Knihopis K15960. Konfesionalita Adama Slavaty přitom byla v kázání charakterizována velmi obecně: „U víře a náboženství pravém stál až do smrti byl“.

⁴⁴ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 281–282.

⁴⁵ K angažmá Divíše Slavaty ve stavovském odboji VOREL, Petr: „*Přátelské snešení stavův českých*“ z března 1547 a jeho signatáři. In: Týž (ed.): *Stavovský odboj roku 1547. První krize habsburské monarchie*. Pardubice – Praha 1999, s. 81–124, zde s. 103. Ke konfiskaci Divišova majetku REZEK, Antonín: *Statky konfiskované r. 1547 a jich rozprodávání*. Památky archaeologické a místopisné, 10, 1874–1877, sl. 451–482, zejména sl. 458–459.

⁴⁶ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 282.

a Jaroslavu Bořitovi z Martinic.⁴⁷ Větší vliv než český nejvyšší kancléř a jeho přátelé ale na Michalovu proměnu měl kapucín Samuel Greifenfels z Pilsenburku. V červnu 1636 se s ním Michal Slavata pravidelně scházel a dal se jeho argumenty přesvědčit. Z dopisu adresovaného Vilémovi 23. června vyplývá, že byl rozhodnutý změnit vyznání a dát se kvardiánem vyzpovídat. Protože šlo o den před svatým Janem, kdy měla vypršet lhůta ke konverzi udělená panovníkem, požádal Greigenfelse, aby mu u Martinice vyjednal její prodloužení ještě o jeden týden.⁴⁸

Nedočkavý Vilém, který v té době pobýval s Ferdinandem II. v Linci, si Michalův příslib vyložil tak, že jeho bratr již opustil své „*bludné náboženství*“ a přistoupil ke katolické víře. Ihned ho proto utvrdil ve správnosti kroku, když mu předpověděl, že teprve po vykonání zpovědi pocítí potěšení a pozná skutečný rozměr bludů, v kterých do té doby žil. Současně ho považoval za důležité povzbudit v případných obtížích, kdy musí projevit trpělivost, v níž ho má posilňovat vědomí naděje na věčný život.⁴⁹ Ve skutečnosti se Michal Slavata u kapucínů vyzpovídal a přijal svátost oltářní pod jednou způsobou až v pátek 4. července 1636.⁵⁰ Hned následující den o tom zpravil svého bratra. Vilém mu opětovně poděkoval a jako vyjádření svého vděku mu přislíbil darovat 200 zlatých.⁵¹ O bratrově kroku vzápětí informoval i své přátele Adama mladšího z Valdštejna († 1638),⁵² Jindřicha Libštejnského z Kolovrat († 1646),⁵³ Jiřího Adama Bořitu z Martinic⁵⁴ a svého syna Adama Pavla Slavatu (1603–1657).⁵⁵ Ve všech dopisech přitom neopomněl pochválit postup vůči dosud nekatolickým šlechticům, jenž v tomto případě slavil úspěch a který spočíval v udělování termínů ke konverzi.

O dalších životních osudech Michala Slavaty po jeho přestoupení ke katolické víře je známo jen málo informací. Podle sdělení Viléma Slavaty z konce července 1636 se chystal odjet z Prahy, kde se odehrála jeho konverze, zpět

⁴⁷ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 282, 283.

⁴⁸ Kopie dopisu Michala Slavaty se nachází tamtéž, inv. č. 130, sign. III C 2a, kart. 23, fol. 212.

⁴⁹ Kopie Vilémova dopisu uložená tamtéž je datována 2. července. Její koncept zapsaný tamtéž, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 288, má datum 3. 7.

⁵⁰ Srov. koncept dopisu Viléma Slavaty adresovaného 12. července 1636 Adamovi mladšímu z Valdštejna, který se nachází tamtéž, inv. č. 101, kniha č. 18, p. 793–795.

⁵¹ Tamtéž, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 290.

⁵² Tamtéž, inv. č. 101, kniha č. 18, p. 793–795.

⁵³ Tamtéž, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 291.

⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 107, kniha č. 24, p. 724–725.

⁵⁵ Tamtéž, inv. č. 105, kniha č. 22, p. 482.

do Mladé Boleslavi.⁵⁶ V polovině srpna se znovu uvázal v držbu stránovského panství.⁵⁷ S Vilémem nadále udržoval příležitostné kontakty, o nichž pocházejí poslední zprávy z roku 1637.⁵⁸ Zemřel v Mladé Boleslavi 14. dubna 1640 a následující den byl „bez ceremonií“ pohřben do hrobky Krajířů z Krajku v tamním kostele sv. Havla.⁵⁹

Zatímco v případě Michala Slavaty se Vilémovi jeho úsilí, jež věnoval bratrově konverzi, vyplatilo, v případě dalších dvou svých blízkých příbuzných již úspěšný nebyl. Deset let po přestupu Michala na katolickou víru se český nejvyšší kancléř pokusil přimět ke konverzi svého bratrance Jana Albrechta († 1654). Syn Albrechta Slavaty a Anny Slavatové ze Smiřic ve dvacátých letech, zřejmě v blíže neznámé době po vydání patentu z července 1627, emigroval do Pirny. Poprvé je tam doložen v polovině září 1628, kdy spolu se svým mnohokrát připomínaným příbuzným Michalem Slavatou žádal Ferdinanda II., aby svolil s jeho krátkodobým návratem do země, což mu panovník vzápětí umožnil, ovšem s podmínkou, aby v průběhu tří týdnů nečinil nic proti císaři a katolickému náboženství.⁶⁰ Roku 1629 byl Jan Albrecht v Pirně zvolen dozorcem české církve. Za saského vpádu se vrátil zpět do království a podílel se na obnově nekatolické církevní správy. Po porážce saské armády znovu emigroval a zbytek života strávil v Sasku, kde roku 1638 složil slib věrnosti kurfiřtovi Janu Jiřímu I. a v březnu 1644 byl v Drážďanech zvolen představeným exulantské církevní obce.⁶¹

⁵⁶ Tamtéž, inv. č. 105, kniha č. 22, p. 482.

⁵⁷ NA, Desky zemské, Desky zemské větší 297, fol. J5v. Také SEDLÁČEK, A.: *Hrady*, X. díl, s. 360, ale s mylnou informací, že Michal nikdy nekonvertoval.

⁵⁸ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 299, 303, 307–308.

⁵⁹ BAREŠ, F.: *Paměti*, s. 35; KAMPER, Zdeněk (ed.): *Kronika mladoboleslavská od Mistra Jiřího Bydžovského sepsaná*. Mladá Boleslav 1935, s. 235.

⁶⁰ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

⁶¹ BÍLEK, T. V.: *Dějiny*, s. 517–518; BOBKOVÁ, Lenka: *Exulanti z Prahy a severozápadních Čech v Pirně v letech 1621–1639* (dále jen *Exulanti*). Praha 1999, s. 67, 117, 181; Táž: *Česká exulantská šlechta v Pirně v roce 1629*. Folia Historica Bohemica, 19, 1998, s. 83–116, zde s. 93, 112. V zápise k březnu 1634 zmiňuje jeho pobyt v Pirně LISA, Matina (ed.): *Die Chronik des Václav Nosidlo von Geblice. Aufzeichnungen aus der böhmischen Exulatengemeinde in Pirna zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Edition und Übersetzung*. Stuttgart 2014, s. 341 a 342. Dále srov. údaje k Janu Albrechtovi ze seznamů českých pobělohorských exulantů uložených v Hauptstaatsarchiv Dresden, které jsou dostupné na <https://www.exulanten.geschichte.uni-muenchen.de/index.php?module=results&class=details&pid=70086&> [cit. 30. 9. 2021]. K exulantské komunitě v Pirně dále BOBKOVÁ, Lenka: *Böhmische Exulanten in Sachsen während des Dreißigjährigen Krieges am Beispiel der Stadt Pirna*. Frühneuzeit-Info, 10, 1999, s. 21–29.

Presvědčit Jana Albrechta ke konverzi se Vilém Slavata pokusil na začátku roku 1646. Impulsem k tomu se stalo udělení souhlasu s tříměsíčním pobytem v království, který tehdy Jan Albrecht získal od Ferdinanda III. V polovině ledna zmíněného roku Vilém instruoval hejtmana panství Mělník Samuela Hradčanského z Hradčan, aby se pokusil domluvit setkání jeho bratrance se známým jezuitským autorem a kazatelem Jiřím Plachým († 1655), s nímž se český nejvyšší kancléř důvěrně znal. Podle Slavatova přání měl Hradčanský nejprve vyhledat Plachého a požádat ho, aby se věnoval Janu Albrechtovi. Pokud by kázal v řádovém areálu na Starém Městě pražském, měl si Jan Albrecht nejprve vyslechnout jeho kázání a poté s ním o samotě diskutovat o víře. V opačném případě měl navštívit německé kázání ve farním kostele sv. Václava na Malé Straně, spravovaného jezuity, a následně vyhledat Plachého.

Společně s instrukcí, jak by se mělo setkání odehrát, obsahoval Slavatův list rovněž několik argumentů, které měly Jana Albrechta přimět ke konverzi.⁶² První z nich se točil okolo tradice katolictví u Slavatů. Podle českého nejvyššího kancléře se ho rod držel od svých počátků až do té doby, kdy jeho děd Diviš Slavata v mládí „dal se zavést“ a stal se členem jednoty. Bratrská víra ho ale přivedla do opozice vůči zeměpánovi. Důsledkem účasti na stavovském odboji roku 1547 byla konfiskace pozemkového majetku a ztráta boží ochrany, v důsledku čehož došlo ke zchudnutí rodu, jehož následky byly patrné ještě po sto letech. Právě neuvážený čin Divíše Slavaty, jehož důsledkem byl krach majetkové základny rodu, měl být podle Viléma Slavaty pro jeho bratrance dostatečným varováním a přimět ho k opuštění bludného učení.

Český nejvyšší kancléř dále polemizoval s argumentem, že víra představuje dar boží a je tak pouze na rozhodnutí každého jedince, k jaké konfesi se přikloní, který před svou konverzí údajně používal také Michal Slavata. Svou polemiku tentokrát opřel o dílo Justa Lipsia, konkrétně třetí kapitulu čtvrté knihy jeho spisu *Politicorum sive civilis doctrinae libri sex* z roku 1589, jež nesla titul *De una religione*. Vlámský filozof a stoupenec stoicismu, který tehdy působil jako rektor univerzity v Leidenu, v ní plédoval za konfesní homogenitu státu, jejímž garantem měla být světská vrchnost. Na tuto tezi Slavata navázal příkladem Království českého, v němž zeměpán nehodlal trpět nikoho, kdo by se nesrovnal ve víře s ním ani jinými obyvateli. Aby jeho bratranec mohl pobývat v zemi déle než do stanoveného termínu, radil mu Vilém, aby přestoupil na katolickou víru. Neměl se přitom ohlížet na své okolí, které by s tím nesouhlasilo.

⁶² Koncept Slavatova listu Hradčanskému se nachází v SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 383–386. Z něho také pocházejí všechny citace v následujících odstavcích.

Třetí argument Viléma Slavaty vycházel z kontroverzní teologie, konkrétně ze dvou otázek, a to interpretace bible a dodržování pravidel, která nejsou v Písmu svatém výslovně uvedena. Připustil sice, že několika málo míst bible může být vykládáno různým způsobem, ihned ale dodal, že garantem jejího správného výkladu vždy byla a je katolická církev, která jediná je svatá, obecná a jednomyslná. Věřící je přitom povinen dodržovat i ta ustanovení církve, která nevycházejí z Písma, kdy jako příklad uvedl křty dětí nebo svěcení neděle.

Podle přímo nevysloveného Slavatova přání neměla být konverzace mezi Jiřím Ferem a Janem Albrechtem Slavatou nijak kontroverzní. Kromě diskuse o zmíněných tématech měla patrně vyústit v udělení termínu ke konverzi, což podle českého nejvyššího kancléře byla osvědčená metoda, jak mohla být duším nekatolíků zajištěna spása. Doložil to příkladem Michala Slavaty i protireformační praxí z Jindřichova Hradce, kde Slavata podle svých slov tento postup používal i přes odpor jezuitů. Udělování termínu považoval za lepší postup než hrozbu emigrací, neboť odchodu nekatolíků mezi „zcestné a bludné praedicanty“ znamenal konec nadějí na jejich konverzi. To byl evidentně i případ Jana Albrechta Slavaty. V jeho případě totiž snaha Viléma Slavaty o přivedení svého bratrance do řad katolíků zkrachovala.

Na samém sklonku života se Vilém pokusil přesvědčit o konverzi také dalšího svého bratrance Kryštofa Šťastného. Syn Zachariáše Slavaty z Chlumu a Košumberka sice unikl konfiskaci, ale držba jeho pakoměřického statku byla v srpnu 1626 změněna na manství. Roku 1628, zřejmě krátce před emigrací, ho Slavata se souhlasem krále prodal.⁶³ Patrně od roku 1628 pobýval i s rodinou v Pirně, kde se roku 1631 stal dozorcem české církve.⁶⁴ Za saského vpádu se vrátil do království a ujal se Pakoměřic, o něž při následném procesu v lednu 1634 přišel. Vilému Slavatovi se ale podařilo dosáhnout zrušení rozsudku a přesvědčit Ferdinanda III. k vyplacení finanční kompenzace.⁶⁵

Někdy v roce 1651 adresoval Vilém Slavata svému bratranci obsáhlý dopis, v němž se ho snažil přimět k návratu do země i konverzi ke katolické víře.⁶⁶ Argumentoval přitom zeměpanskými normami, které již přiměly k „nápravě“ většinu neurozeného obyvatelstva království i všechny šlechtice. Kryštof Šťastný měl pamatovat také na spásu své duše, kterou byla schopna zajistit pouze

⁶³ NA, Stará manipulace, inv. č. 667, sign. C 215/S 20, kart. 474.

⁶⁴ BOBKOVÁ, L.: *Exulanti*, s. 34, 181. Dále srov. <https://www.exulanten.geschichte.uni-muenchen.de/index.php?module=results&class=details&pid=72753&> [cit. 30. 9. 2021].

⁶⁵ BÍLEK, T. V.: *Dějiny*, s. 519–520, 820; SEDLÁČEK, A.: *Hrady*, XV. díl, s. 258–259.

⁶⁶ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 111, sign. III A 2b, kart. 15, fol. 103r–108v. Publikoval ho TEPLÝ, František: *Vilém Slavata vybízí svého bratrance Kryštofa Slavatu k návratu do církve katolické a do Čech*. Sborník historického kroužku, 18, 1917, s. 65–70.

katolická víra, která jediná je starobylá, jednomyslná a obecná. Právě římská církev byla podle Slavaty jedinou církví svatou, jež garantuje správný výklad Písma svatého, který se opírá o kontinuitu od svatých Apoštolů až do půle 17. století. Velkou část listu Slavata věnoval tradici katolické víry ve slavatovském rodě. Předci obou aktérů komunikace se jí drželi až do vstupu Diviše Slavaty do řad jednoty bratrské. Její členové byli ale podle Slavaty nízkého původu a nedostatečného vzdělání („Ti byli lidé sprostní a neučení a na větším díle řemeslníci“). Neopomněl zmínit ani jejich podíl na rozporech mezi podobojími před rokem 1618.

Spolu s minulostí slavatovského rodu měla Kryštofa Šťastného přimět ke konverzi také rekapitulace aktuálního stavu konfesionality jeho pokrevních příbuzných. Podle Viléma Slavaty zemřeli v katolické víře všichni jeho bratři, tedy Adam, Jáchym i zmiňovaný Michal. Horlivým katolíkem byl Vilémův bratranec Jindřich Vilém a také Vilémův synovec Jan, který studoval spolu s jeho vnuky Františkem Leopoldem Vilémem († 1691) a Janem Karlem Jáchymem (1640–1712) u jindřichohradeckých jezuitů.⁶⁷ Naopak v emigraci nadále žili tři mužští členové rodu, kteří se drželi své víry. Šlo o Albrechta Jindřicha († 1656), který žil v Nizozemí, a Jana Albrechta, jenž sice bydlel v Drážďanech, ale se souhlasem Ferdinanda III. jezdil kvůli soudům často do Prahy a podle Viléma tak existovala „dobrá naděje“ na jeho obrácení ke katolictví. Posledním třetím nekatolíkem zůstal Kryštof Šťastný, kterého Vilém Slavata v závěru svého života vyzýval ke sjednocení ve víře.⁶⁸ Obdobně jako v případě Jana Albrechta, ani u Kryštofa Šťastného snahy Viléma Slavaty úspěšné nebyly.

Pramenem pro tři sledované kauzy byly především dopisy Viléma Slavaty, tedy pouze jedné strany komunikace, jež měla za cíl přesvědčit jeho bratra a dva bratrance k přestupu ke katolické víře. Závěr se proto bude věnovat Slavatově argumentaci, kterou používal v přesvědčování svých blízkých příbuzných. Tu je navíc možné porovnat s argumenty, které před svou vlastní konverzí v srpnu 1597 použil v písemné komunikaci se svým otcem Adamem,

⁶⁷ Srov. soupis studentů jindřichohradeckého jezuitského gymnázia z řad Slavatů, který publikoval TEPLÝ, František: *Dějiny města Jindřichova Hradce II/2*. Jindřichův Hradec 1932, s. 342.

⁶⁸ Důvody sepsání listu, v němž se Vilém Slavata v závěru života („ještě před svou smrtí“) snažil přimět ke konverzi svého příbuzného, nejsou zcela zřejmé. Bezprostřední příčinou byla zřejmě žádost Kryštofa Šťastného, kterou v květnu 1651 adresoval českému nejvyššímu kancléři. Její obsah není znám, ze Slavatovy zamítavé odpovědi je zřejmé, že šlo o majetkové nároky, které měl Vilém na žádost Kryštofa Šťastného prosadit u císaře. Roku 1650 přitom Kryštof Šťastný žádal Ferdinanda III. o vyplacení 13000 kop míšeňských grošů, které mu měly připadnout jako dědictví po sestře Magdaléně Kateřině Slavatové († 1634), která uvedenou částku získala roku 1603 jako věno při sňatku s Bohuchvalem Berkou z Dubé († 1629). Prameny k této kauze, jejíž souvislost s dopisem Viléma Slavaty však není prokazatelná, se nacházejí v NA, Stará manipulace, inv. č. 3205, sign. S 87/41, kart. 2203.

a také s těmi, jež využíval při snaze o obrácení svých poddaných na jindřichohradeckém panství ve dvacátých letech 17. století ke katolictví. Uvedená komparace ale má své meze, dané zejména odlišností poměrů před stavovským povstáním a po jeho porážce i zcela odlišným vztahem, který měl Slavata ke svým urozeným příbuzným a ke svým poddaným.

Obdobně jako v srpnu 1597 také ve sledovaných kauzách vycházela část Slavatových argumentů z katolické apologetiky a kontroverzní teologie, přičemž se ale vyhýbala dogmatickým detailům. Český nejvyšší kancléř dovedl vysvětlit klíčové rozdíly mezi konfesemi v chápání mše svaté a večeře Páně nebo objasnit apoštolskou posloupnost, stejně jako uměl své argumenty podložit odkazy na příslušné pasáže v Písmu a výroky světců, případně (jako v případě Jana Albrechta) na další tituly. Hlubší pozornost jim ale nevěnoval a raději spoléhal na pomoc duchovních, zejména členů jezuitského řádu. Důvodem bezpochyby nebyly Slavatovy teologické znalosti, které trvale prohluboval pravidelnými meditacemi i při každoročních několikadenních duchovních cvičeních,⁶⁹ ale spíše nemožnost osobně diskutovat se svými příbuznými a přesvědčit je obsírnějšími argumenty, než byly ty, které mu omezené časové možnosti vyplývající z jeho významného postavení u panovnického dvora umožnily umístit do jeho dopisů.

Druhou podstatnou součástí Slavatovy argumentace představovala tradice katolictví v jeho rodě, která měla sahat až do poloviny 16. století. Uvedené tvrzení použil již v komunikace se svým otcem Adamem. Není zcela jasné, zda Vilém vnímal účelovost svých slov, neboť Divišovi předkové v první polovině 16. století byli utrakvisty, nebo spíše vnímal tradiční utrakvismus jako součást jedné všeobecné církve, na rozdíl právě od jednoty bratrské nebo aktuálních směrů evropské reformace. Destrukci katolické tradice u Slavatů přitom Vilém dával do přímé souvislosti s majetkovým úpadkem rodu po prvním protihabsburském odboji, který pro něj představoval paralelu se ztrátou pozemkového majetku jeho příbuzných při pobělohorských konfiskacích a následným zchudnutím v exilu. Jedinou možnost nápravy tohoto neblahého stavu představovala konverze, která byla nezbytným předpokladem jejich návratu do země i případného nabytí statků. Konverze ke katolictví tak měla i nezanedbatelný materiální rozměr, jak ostatně Vilém v srpnu 1631 připomenul svému bratru Michalovi. Právě odkazy na příklady členů rodu, a to včetně sebe sama, kteří se již stali katolíky, tvořila součást argumentace Viléma Slavaty, jak zaznělo v případě Michala i bratrance Kryštofa Šťastného.

⁶⁹ ČORNEJOVÁ, Ivana – HAVLÍK, Jiří M. – HRDLÍČKA, Josef: *Telč a jezuité. Řád a jeho mecenáši*. Praha 2020, s. 82.

Příklady bratra Michala i dalších příbuzných, kteří se stali katolíky, Slavatu podle jeho slov přesvědčily o správnosti mírného přístupu k nekatolíkům, který spočíval v udělování souhlasu s jejich pobytem v zemi a jejich přesvědčováním do té doby, dokud nekonvertují („Z tohoto příkladu jest znáti, že termíny nekatolickejm dávati bejvají mnohdykrátě užitečný“).⁷⁰ Jeho názory z pozdějších let tak byly v rozporu s přísným postojem z října 1624, kdy spolu se svou manželkou Lucií Otýlií Slavatovou z Hradce hrozil všem nekatolickým poddaným na jindřichohradeckém panství při jejich obracení na katolickou víru použitím mocenských prostředků. Se svolením vrchnosti se sice směli vystěhovat z panství, ovšem bez nároku na jakýkoliv podíl z majetku, který by tím opustili.⁷¹ Vzápětí na jaře 1625 ale oba své stanovisko zmírnili, a přestože jim nebránili opustit panství, jednoznačně preferovali jejich srovnání ve víře s vrchností,⁷² čímž ostatně Slavata argumentoval i v popsáných případech.

Případ konverze Michala Slavaty, který dochované prameny umožnily rekonstruovat, ukazuje také na roli dalších aktérů, zejména panovníka, jenž udílení časově omezených povolení k pobytům v zemi podmiňoval od roku 1633 podmínkou vyučování se katolické víře,⁷³ a také církevních řádů, byť Michal dal nakonec před Vilémovými oblíbenými jezuitu přednost kapucínům. V neposlední řadě analýza konverze Michala Slavaty ukazuje, že nábožensky motivovaná emigrace nemusela nutně znamenat úplné zprětrhání svazků s královstvím, do něhož se exulant často, navíc vybaven písemnými souhlasy panovníka, vracel, a to nejen z majetkových důvodů.

⁷⁰ SOA Třeboň, oddělení Jindřichův Hradec, RA Slavatů, inv. č. 98, kniha č. 15, p. 291. Tento argument Slavata použil ve všech dopisech, v nichž svým přátelům i synu Adamu Pavlovi oznamoval Michalovu konverzi. Srov. tamtéž, inv. č. 101, kniha č. 18, p. 793–795; tamtéž, inv. č. 105, kniha č. 22, p. 482; tamtéž, inv. č. 107, kniha č. 24, p. 724–725.

⁷¹ HRDLÍČKA, J.: *Víra*, s. 571–573.

⁷² Tamtéž, s. 576–577.

⁷³ K vydávání takových povolení MIKULEC, Jiří: *Mezi konverzí a emigrací. Vídeňský dvůr a náboženská loajalita šlechty v Čechách v prvních pobělohorských desetiletích*. In: BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.): *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526–1740)*. České Budějovice 2003 (= Opera historica 10), s. 397–414, zde s. 406–407.

RESUMÉ

*KONVERZE KE KATOLICTVÍ MEZI PŘÍBUZNÝMI
VILÉMA SLAVATY Z CHLUMU A KOŠUMBERKA*

Slavatové z Chlumu a Košumberka patřili na přelomu 16. a 17. století k nábožensky rozděleným českým šlechtickým rodům. Diviš Slavata († 1575) se nejpozději na konci svého života stal členem jednoty bratrské, s níž však sympatizoval už před polovinou 16. věku. Jako první se od učení, v němž byl vychováván, odklonil Vilém Slavata, který v srpnu 1597 konvertoval ke katolictví, což mu spolu s nezpochybnitelnými schopnostmi otevřelo dveře k bohaté politické kariéře. Naopak jeho četní příbuzní, kteří zůstávali v řadách jednoty, byli po roce 1627, kdy byl v Království českém publikován patent cílíci na nekatolickou šlechtu, postaveni před volbu konvertovat ke katolické víře nebo odejít do emigrace. Dochovaná korespondence Viléma Slavyty umožnila v příspěvku podrobně analyzovat jeho snahy, jejichž cílem bylo přivedení bratra Michala a bratranců Jana Albrechta a Kryštofa Šťastného ke katolické víře. Největší pozornost byla věnována Michalu Slavatovi, který sice odešel do exilu, nedokázal se s ním ale sžít a ve třicátých letech 17. století se často, a to se svolením panovníka, vracel do Čech. Vilém Slavata se v polovině třicátých let snažil na svého bratra několikrát apelovat, aby změnil svou víru. Využíval při tom argumenty z oblasti kontroverzní teologie, k nimž patřila podstata večere Páně, průběh této svátosti či apoštolská poslušnost, které podpiral výroky světců či odkazy na bibli. Využíval také příklady z rodové minulosti, které měly doložit tradici katolické víry u Slavatů, a varoval bratra před setrváním v bratrské víře, které jeho děda Divíše přivedlo před polovinou 16. století na stranu protihabsburského odboje a zapříčinilo následný majetkový úpadek rodu. Větší roli než český nejvyšší kancléř měl nakonec v Michalově konverzi kvardián pražského kapucínského kláštera, který Michala dokázal přesvědčit ke konverzi a jemuž se také šlechtic na začátku července 1636 vyzpovídal. V korespondenci se svými šlechtickými přáteli si Vilém Slavata přičítal zásluhu za konverzi svého bratra a současně prezentoval výhody mírného přístupu k emigrantům, který spočíval v udělování souhlasu s jejich pobytem v zemi do té doby, než konvertují. Zatímco v případě Michala Slavyty byla Vilémova snaha úspěšná, přesvědčit oba své bratrance na sklonku čtyřicátých a počátkem padesátých let 17. století ke konverzi ani k návratu do země se mu ale nepodařilo, byť jeho argumenty byly obdobné jako před několika lety.

Klíčová slova: Království české, 17. století, rekatolizace, náboženské konverze, Slavatové z Chlumu a Košumberka

SUMMARY

CONVERSION TO CATHOLICISM AMONGST THE RELATIVES OF VILÉM SLAVATA OF CHLUM AND KOŠUMBERK

The Slavatas from Chlum and Košumberk ranked among the religiously divided Czech noble families at the turn of the seventeenth century. Diviš Slavata († 1575), at the latest at the end of his life, became a member of the Czech Brethren, which he had already sympathized with before the middle of the sixteenth century. Vilém Slavata was the first to doubt the faith in which he had been reared in and converted to Catholicism in August of 1597, which, along with undoubted abilities, opened the doors to a rich political career. His numerous relatives, in contrast, who remained with the Czech Brethren, where faced with the choice to convert to Catholicism or emigrate after the year 1627, when a patent aimed at non-Catholic nobility was published in the Czech Kingdom. The preserved correspondence of Vilém Slavata made it possible in this paper to analyse in detail his efforts, the aim of which was to convert his brother Michal and cousins Jan Albrecht and Kryštof Šťastný to the Catholic faith. The greatest attention was paid to Michal Slavata, who left for exile, but was unable to adjust and would often, with the permission of the ruler, return to the Czech Lands in the 1630s. Vilém Slavata appealed to his brother a number of times to change his faith in the middle of the 1630s. He made use of arguments in the area of controversy theology, which included the essence of the Lord's Supper, the course of this feast day or the apostolic order, which was supported by statements of the saints or references to the Bible. He also made use of examples from the past of the family, which were supposed to attest to the tradition of the Catholic faith with the Slavatas, and which warned his brother about remaining in the faith of the Czech Brethren, which his grandfather Diviš adopted prior to the middle of the sixteenth century on the side of the anti-Habsburg resistance, bringing about the consequent decline in property of the family. The custos of the Prague Capuchin monastery, who succeeded in converting Michal, and who the nobleman also confessed to at the beginning of July 1636, finally played a larger role than the Czech highest chancellor. In his correspondence with his noble friends, Vilém Slavata took credit for the conversion of his brother and also presented the advantage of a more moderate approach to emigrants, which consisted of granting permission for their stay in the land up until they converted. While in the case of Michal Slavata, Vilém's efforts were successful, he was unable to convince both of his cousins to convert and return to the country at the end

of the 1640s and beginning of the 1650s, despite the fact that his arguments were similar as those from several years earlier.

Keywords: Czech Kingdom, Seventeenth century, Re-Catholicization, Religious conversion, the Slavatas of Chlum and Košumberk

doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.,
Historický ústav
Filozofická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Branišovská 31a
370 05 České Budějovice
Česká republika
e-mail: hrdlicka@ff.jcu.cz

Translated by David Livingstone, Dr.